

wek ons verleden

**ERFGOED
HASPENGOUW**

Erfgoedkrant Haspengouw

OKTOBER 2013 | JAARGANG 2, NR 2

erfgoedhaspengouw.be

Lees in deze Erfgoedkrant verhalen van boeiende mensen die zorg dragen voor ons cultureel erfgoed en zo het verleden van Haspengouw opwekken.

BILZEN

De kroon op het werk
in Kleine Spouwen

3

BORGLOON

A stranger in Kerniel

9

GINGELOM

Op vakantie in de
middeleeuwen

7

HEERS

Achter de coulissen
van kasteel Hex

6

HOESELT

Er gist opnieuw wat
in Hoeselt

8

NIUWERKERKEN

Moeder weet het best

5

RIEMST

Stoom aflaten in
Herderen

4

SINT-TRUIDEN

Papier is geduldig

10

TONGEREN

Oorlogsleed na 100 jaar
niet vergeten

2

VOEREN

Moelingen loopt
in het 'reitje'

11

**ERFGOED
HASPENGOUW**

Word creatief
erfgoedbemiddelaar

12

Like
Erfgoed Haspengouw
en volg onze werking
op de voet!

ERFGOEDJAARMARKT HASPENGOUW

Zondag 20 oktober 2013
GC Ter Kommen | Hoeselt

Erfgoed Haspengouw

Heemkundige en geschiedkundige kringen,
archieven, musea, dialectverenigingen
stellen hun werking voor.
Ontdek de boeiende geschiedenis van
Haspengouwse steden en dorpen.

De meest verscheiden thema's komen aan bod:
de Eerste Wereldoorlog, kerkelijk en agrarisch
erfgoed, dialecten en dorpsgeschiedenissen,
het Haspengouwse landschap, het bewaren en
ontsluiten van digitale foto's en documenten.

De erfgoedvrijwilligers aan de infostands
luisteren graag naar jouw vragen
of suggesties.

Optredens

Tussendoor kan je genieten van optredens met
oude en nieuwe liedjes over eigen streek,
een dialectoptreden, boeiende beelden over het
restaureren van schilderijen. Aan de tap staan
de Hoeseltse brouwers van Den Toetèlèr.

Gratis toegang & Verrassing

Kom kijken, luisteren, snuisteren, meezingen,
proeven. En ga niet met lege handen naar huis:
de eerste vijfhonderd bezoekers ontvangen een
herinneringsgeschenk!

Praktisch

Gemeenschapscentrum Ter Kommen
Europalaan 2, 3730 Hoeselt
Aanvang: 12.00 uur | Einde: 17.00 uur

*30 erfgoedverenigingen
stellen zich voor.
Kom dat zien!*

Informatie

Raadpleeg erfgoedhaspengouw.be
of volg ons op
Vragen? 011-70 18 30 of
info@erfgoedhaspengouw.be

Oorlogsleed na 100 jaar niet vergeten

Gezocht: herinneringen aan de Groote Oorlog

Op 4 augustus 2014 is het 100 jaar geleden dat het Duitse leger België binnentrok. Het zwaartepunt van de herdenking van Wereldoorlog I bevindt zich in de Westhoek, maar ook in Limburg zijn tal van verhalen en gebeurtenissen gesitueerd die hun stempel hebben gedrukt op het verloop van de oorlog.

Onder impuls van Erfgoed Haspengouw en het Rijksarchief te Hasselt zijn meerdere geschied- en heemkundige kringen in Haspengouw reeds in 2012 gestart met het verzamelen van documenten en herinneringen bij privépersonen en in archieven. Zo ook de Erfgoeddienst van de stad Tongeren.

Haspengouw bij het begin van de Eerste Wereldoorlog

Op 4 augustus 1914 tussen 7 en 8 uur viel het Duitse leger België binnen op 45 km van Luik. In de nacht van 6 op 7 augustus trok het Duitse leger Luik binnen. Na één dag viel deze stad in handen van de Duitsers. De forten rond Luik boden nog Zoveel weerstand hadden de Duitsers niet verwacht van de Belgen. Hun frustratie liet een spoor van vernieling na. Steden en dorpen gingen in vlammen op en er vielen duizenden burgerslachtoffers.

Op zondag 9 augustus begon de doortocht van de Duitse troepen door Tongeren, Borgloon, Heers en Sint-Truiden.

In de streek rond Halen konden de Belgische troepen nog enige tijd weerstand bieden maar ze moesten zich uiteindelijk toch terugtrekken achter de Antwerpse forten.

In de verslagen, opgesteld na de Eerste Wereldoorlog, noteerden de Tongerse zusters clarissen: *In den nacht van 4 en 5 oogst vernamen wij door het springen der bruggen en ijzerwegen, dat de vijand binnen was. Sinds toen trokken dag en nacht de duitsche machten langs de muren van ons klooster of boven onze hoofden voorbij. Wij bleven echter gespaard tot 18 augustus 1914. 's Avonds rond acht uren begon het rond ons klooster geweldig te schieten en te branden. Eene buitenzuster deed de poort open om te zien wat er gaande was. Ze zag niets dan vuur en vluchtende burgers. Een arm huisgezin, dat juist voor de poort was, spoedde hierin, en vluchtte met ons in den kelder van het slot.*

www.limburg1914-1918.be is dé webstek waarop je alle informatie over WOI, de vele herdenkingsinitiatieven, de kleine en grote verhalen van de Limburgers en zoveel meer kan terugvinden. Ga zeker ook eens kijken op de facebookpagina van Limburg '14-'18!

Meerdere bronnen vermelden de gebeurtenissen op 18 augustus 1914 in Tongeren. Zo schreef Johannes Berchmans Paquay, Tongers priester en doctor in de geschiedenis, in 1919 over zijn herinneringen aan die dag:

... het krioelt van soldaten. Men moet het getal minstens op tienduizend schatten. Zoals de vorige dagen, worden de soldaten door de bevolking goed ontvangen en gehuisvest. Inkwartiering in alle straten. In de kleinste huizen zijn er tot zes en zeven soldaten gelogeed ...

Er scheen geen disciplien meer te heerschen onder de soldaten. Dronkenschap en geweld voerden den toon ... Bij 't vallen van den avond hadden de baldadigers, in verscheidene cafés reeds gezegd dat er iets ging gebeuren en dat de 'civilisten' het zouden bekoopen.

In 1914 verlieten talrijke Tongerse mannen hun stad om aan het front te gaan vechten. Tongeren werd dus vanaf het begin geconfronteerd met deze oorlog.

100 jaar Groote Oorlog

In het kader van deze herdenking organiseert de Dienst Erfgoed van de stad Tongeren verschillende activiteiten. Begin 2012 werd aan de hand van postkaarten met foto's uit die oorlogsperiode een oproep gedaan om objecten, verhalen, foto's enzovoort te verzamelen over Tongeren tijdens de Eerste Wereldoorlog. Deze actie kende bij de Tongerse bevolking een groot succes. Momenteel is een vrijwilliger bezig met het inventariseren en digitaliseren van het verzameld materiaal. Deze voorwerpen en documenten uit private collecties worden aangevuld met materiaal uit het Tongers stadsarchief.

Deze ruime verzameling van brieven, foto's, dagboeken, affiches en officiële verslagen groeit nog dagelijks aan en toont een veelzijdig beeld van het dagelijks leven in Tongeren tijdens die bewogen oorlogsjaren 1914-1918.

Het is boeiend basismateriaal voor twee grote acties, die momenteel worden voorbereid:

een overzichtstentoonstelling over de Groote Oorlog najaar 2014 en de publicatie van een boek begin 2015, samengesteld door een groep heemkundigen uit Tongeren.

De Onderzoeksgids voor de Geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog in Haspengouw biedt basisinformatie en ook suggesties voor onderzoek over de periode 1914-1918 in jouw dorp of stad.

Deze onderzoeksgids, die uitverkocht is, kan je raadplegen in elke bibliotheek of downloaden op erfgoedhaspengouw.be

Een Tongerse erfgoedliefhebber aan het woord: Nico Olislagers

Ik ben in 1951 in Hasselt geboren en twee jaar later naar Tongeren verhuisd. Wij hebben daar altijd aan de kazerne gewoond. Mijn vader was vroeger grenswachter en heeft daarna ook in de Tongerse kazerne gewerkt. Door hem ben ik militaria gaan verzamelen. Deze passie heeft geduurd tot de jaren 1990. Omdat het materiaal veel te duur werd, heb ik alles verkocht. Daarna begon ik alles over Tongeren te verzamelen! Mijn collectie is heel divers en uitgebreid: ik heb spullen over Ambiorix, over de kroningsfeesten, het Tongerse voetbal, brouwerijen in Tongeren, aktes, plannen, oude documenten en ... zo'n 2000 boeken. Ja, het resultaat van een uit de hand gelopen verzamelwoede.

Ik ga nog elke zondag naar de antiekmarkt op zoek naar interessante zaken. Af en toe bezoek ik ook jaarmarkten in de buurt. Er zit vaak veel rommel tussen maar soms vind je wel iets bijzonders. Zo heb ik onlangs op de antiekmarkt plannen van muurschilderingen van de Sint-Janskerk gevonden en deze voor bijna geen geld gekocht. Via vrienden, die inboedels opkopen, krijg ik regelmatig wat spullen over Tongeren.

Ik ben niet alleen verzamelaar maar ook actief in erfgoedverenigingen. Ik ben bestuurslid van het Koninklijk Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap en ook lid van de Vrienden van het Oorlogsmuseum en van GOGRI, het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Riemst.

Ja, ik ben gepassioneerd door alles wat met geschiedenis en erfgoed te maken heeft. Regelmatig werk ik met plezier mee aan tentoonstellingen, bijvoorbeeld over Ambiorix en over de kroningsfeesten.

Voor de lezers van de Erfgoedkrant Haspengouw heb ik een speciale oproep:

Ik ben reeds lange tijd op zoek naar een affiche van de kroningsfeesten in 1925.

Wie kan me hierbij helpen?
nico.olislagers@skynet.be

De kroon op het werk in Kleine Spouwen

Zilveren kroontjes na 13 jaar teruggevonden

Sinds 2000 waren in de Sint-Aldegondiskerk van Kleine Spouwen twee zilveren kroontjes spoorloos. Meer dan tweehonderd jaar lang sierden zij een Onze-Lieve-Vrouwbeeld met Kindje Jezus op de arm. Samen met onze project-medewerkster Lien Swinnen hebben Leon Vanharen en Marc Meyers, bestuursleden van de kerkfabriek beide kostbaarheden teruggevonden. Maar ondertussen is er een nieuwe verdwijning vastgesteld! Kleine Kroon vertelt ...

Tentoongesteld

Van 9 september tot 12 november 2000 schitterden wij in de schijnwerpers van de Tongerse begijnhofkerk. Daarna was er alom duisternis. De stad Tongeren had ons opgenomen in een tentoonstelling over het religieus zilversmeedwerk van Jan Jozef Binon en zoon Pieter Paul. Daar stonden wij te midden van kelken, patenen en cibories, van andere kroontjes en ook scepters die bij een Mariabeeld horen, van zilveren banden die oude evangelieboeken sierden, van kandelaars en wandlampen, wierookvaten en wierookscheepjes, zilveren kruisbeelden en monstransen, reliekhouders en ex-voto's. Ja, in die prachtige collectie hadden we veel bekijks. Lang geleden dat we nog zo in de belangstelling stonden.

In de kerk van Kleine Spouwen stonden wij altijd hoog verheven boven het volk. Nu stonden we op ooghoogte en hoorden we ouders tegen hun kinderen fluisteren: 'Kijk, zie je die mooie acanthus-bladeren? Op Grote kroon staan die vier bladeren helemaal open. En bij Kleine Kroon groeien ze naar binnen en dragen een wereldbol met bovenop een kruis.'

Vermist en teruggevonden ...

Wat er na onze glorierijke tentoonstelling in de Tongerse begijnhofkerk met ons gebeurde, kan ik me niet herinneren. Het werd een duistere periode. Regelmatig hoorden wij mensen zich luidop afvragen: Waar zijn Grote en Kleine Kroon gebleven? Ze zijn zeker teruggekomen van Tongeren, maar wie heeft ze weggelegd? En waar? Op 28 mei 2013 hoorde ik urenlang veel gestommel en gerommel. Klokslag halftwee – ik herinner het mij maar al te goed – werd mijn kerker opgelicht en plots: zonlicht! Heerlijk! Zes ogen keken mij verbaasd aan. Ik werd meteen herkend.

Kijk, Lien en Marc, wat vind ik hier?, stamelde Leon. Dat zijn de twee kroontjes van Binon. Zaten die hier beneden in de kast, in een doos! Lien inspecteerde de binnenkant van mijn kraagje en bevestigde: Ja, die zijn van Binon. Kijk hier staan de merktekens. Vervolgens werd ik zorgzaam afgestoft, minutieus opgemeten, langs de buiten- en binnenkant gefotografeerd. Ziezo, zei Leon, Klein Kroontje is geïnventariseerd en nu Grote Kroon. Onze verrijzenis lokte veel enthousiaste reacties uit: eerst in Kleine Spouwen en ook bij Erfgoed Haspengouw. Dankzij hun initiatief *Valorisatie van het kerkelijk erfgoed* en de medewerking van de kerkfabriek zijn Grote Kroon en ik uit de vergetelheid ontsnapt. Nu staan wij geregistreerd bij de kunstschaten van Kleine Spouwen!

Eind goed, al goed?

Hier zijn we weer, dacht ik, maar waar is de Moeder Gods met het Kindje Jezus, die wij eeuwenlang gekroond hebben? Ondertussen was Lien in de kerk op zoek gegaan en wees naar het beeld van Maria met kind boven het altaar. Leon reageerde nuchter: Lien, kijk eens goed, deze Maria heeft al een processiekroon boven haar hoofd, daar past onze Binonkroon niet op. Jammer! Slotsom van dit verhaal: twee zilveren kroontjes van J. Binon zijn na dertien jaar teruggevonden, maar nu is het oorspronkelijke Mariabeeld vermist!

Het kerkbestuur van Kleine Spouwen is zeer verheugd dat de Binon-kroontjes terug zijn, maar vraagt aan het publiek: Wie herhinnert zich het Mariabeeld waarop beide kroontjes gestaan hebben? Wie wil archiefonderzoek doen naar de bestelling of de aankoop van beide Binon-kroontjes?

De Tongerse zilversmeden Binon

Vader en zoon Binon waren in de achttiende eeuw bekende zilversmeden in Tongeren. Hun succesverhaal begint een halve eeuw eerder met een catastrofe! In 1677 vernielt een helse brand grote delen van Tongeren. De volgende jaren wordt de stad meermaals geteisterd door oorlogsverwoestingen en plunderingen van kerken en kloosters. Gevolg: begin achttiende eeuw is er in Tongeren een grote behoefte aan nieuw religieus vaatwerk. Zilversmeden uit Luik, Maastricht en Sint-Truiden ruiken een nieuwe markt en verhuizen naar Tongeren. Zo ook de Luikenaar Jean Joseph Binon (1696-1780). Op 16 september 1719 legt hij de eed af als nieuwe burger en poorter van Tongeren en treedt toe tot de ambachtsgilde van de smeden.

Zoon Pieter-Paul (1724-1791) doorloopt bij zijn vader het gehele opleidingstraject van leerling tot meester-zilversmid. Kort na zijn overlijden breekt de Franse Revolutie uit. Daardoor moeten heel wat zilversmeden onderduiken of worden ze verbannen naar Frankrijk.

Het atelier Binon maakte zowel zilverwerk voor de adel en rijke burgerij als voor kerken en kloosters. Het werelds zilverwerk is doorheen erfenissen en verkopen zeer ver verspreid en een inventarisatie is onbegonnen werk. Ook het religieus zilverwerk van de Binons was zeer gegeerd en ruim verspreid, vooral in de omgeving van Tongeren, Riemst en Bilzen, maar ook verder in Haspengouw en zelfs tot in Oostham, Brussel en Stavelot. Dankzij de parochie- en kloosterarchieven zijn historische gegevens over de opdrachtgevers en ook over de eventuele verkoop, herbestemming of restauraties wél bekend.

Foto van merktekens: De zwaan als stadssymbool en het wapenschild van de stad Tongeren, een gekroonde X die mogelijk op het zilveragehalte wijst en het meesterteken van Binon: een gekroonde IB. Op het kroontje is ook de proefsteek aangebracht om de kwaliteit van het zilver te controleren.

De tentoonstellingscatalogus van 2000 blijft een rijke informatiebron voor de vele Haspengouwse kerkkraden die een zilverwerk van Binon in hun inventaris hebben.

De kleurrijke catalogus is te koop aan 5 euro bij het Stadsarchief Tongeren, Maastrichterstraat 10, 3700 Tongeren 012-39 02 67 stadsarchief@stadtongeren.be

Stoom aflaten in Herderen

De grenzeloze tractor- en motorliefde van Vic en Marcel Peumans

Vader en zoon Peumans hebben de grootste collectie tractoren, landbouwmachines en aanverwante industriemotoren uit de verre omtrek, een collectie om 'U' tegen te zeggen! Om de drie jaar organiseren zij in Herderen 'hun' Oogstfeesten. Op zondag 11 augustus 2013 was het weer zover.

De Tweede Wereldoorlog

Dankzij de oorlogsbestelling van 1917 kenden de Fordsontractoren in Groot-Brittannië een groot succes. In 1933 liet Henri Ford in Dagenham een tractorenfabriek bouwen. Oranje was lange tijd de carrosseriekleur van deze Fordsons. Toen WO II uitbrak, werd het opvallend oranje vervangen door groen, zodat de fabrieksparking minder opviel voor de Duitse bommenwerpers. En ja, de collectie van Vic en Marcel telt ook zo'n groen oorlogs-exemplaar!

De opkomst van de tractoren en de doorbraak van landbouwmachines gebeurde in België pas na de Tweede Wereldoorlog.

Welgekomen hulp

Reeds op de vrijdag en zaterdag duiken vrijwilligers uit Nederland, Frankrijk en Duitsland op. Zij komen bijtijds om de landbouw- en stoommachines van de familie Peumans in openlucht op te stellen en uit te testen.

Zij vragen om te mogen komen, zegt vader Vic. Dan kunnen ze hun hartje weer eens ophalen en hun handen vuil maken bij de ronkende motoren.

Moeder Peumans vult aan: Gezelligheid troef, dan is het hier een vakantiecamp en 's nachts liggen ze her en der (nog) te ronken!

Het Oogstfeest kan beginnen

's Zondags dagen vijftig vrijwilligers en vijftienhonderd bezoekers op, daarbij ook vele buitenlandse belangstellenden. En of er dan

geoogst wordt! Niet met 'zeis en pik' zoals in Bokrijk en ook niet met een pikdors, die tegenwoordig al het werk in één beweging doet, maar met drie afzonderlijke machines die indertijd door paarden werden voortgetrokken. Eerst kwam de maaimachine, daarna de pikbinder. De eerste grote dorsmachines, die het graan van de halmen scheidden, stonden aanvankelijk vast opgesteld op het veld. De oudste Franse dorsmachines werden nog door een 'paardentredmolen' aangedreven. Zo'n uitheems model hoort ook bij de collectie Peumans.

Locomobiel: meid voor alle werk

In Haspengouw werden de dorsmachines door een locomobiel aangedreven. Dat was een stoom-machine die op wielen werd gemonteerd en die met paarden naar het veld werd getrokken.

Tussen 1920 en 1930 was er in de omgeving van Riemst – voor zover bekend – welgeteld één locomobiel. Die was eigendom van een loonwerker in Millen.

Zo'n mobiele stoommachine kon ook andere, grote werktuigen aandrijven, bijvoorbeeld een boomzaagmachine, een graanmolen en zelfs de molenstenen van een droogstaande watermolen.

Prairie tractoren

Vic en Marcel hebben meer dan dertig tractoren, waaronder enkele unieke exemplaren die zij uit Amerika hebben gehaald zoals twee prairie-tractoren Rumley en een Aveling Porter uit 1913.

Deze allereerste tractoren werden in Amerika gebruikt om de eindeloze prairies te ontginnen.

De Eerste Wereldoorlog

In 1915 bouwde de ondernemende ingenieur Henri Ford met auto-onderdelen zijn eerste tractor. Eén jaar later kwam de Fordson Model F op de markt. Vanaf 1917 werd die aan de lopende band in massa geproduceerd. Vanwege de Britse regering kreeg hij meteen een bestelling van vijfduizend tractoren om de eigen landbouwproductie in oorlogstijd snel te verhogen.

Vic en Marcel zijn terecht fier op hun twee collectiestukken uit de Eerste Wereldoorlog: een houten kar met zeildoek en vermelding 'Armée Belge' en een gedemonteerde Peugeotcamion, model 1504. Deze vrachtwagen op volrubberen wielen – in de omgangstaal 'cushons' – heeft tijdens WO I voor de troepenbevoorrading aan het front in Verdun gediend. Deadline voor de restauratie van deze vrachtwagen en van de houten oorlogskar is een herdenkingstentoonstelling van de Grote Oorlog in november 2014 in Riemst.

Hier waren de lapjes grond en ook de eigendommen veel te klein. Om de akkers groter te maken en om de machines efficiënter in te zetten, werd vanaf 1956 in België gestart met de ruilverkavelingen. Vlijtingen kreeg de primeur, toen nog met catastrofale gevolgen voor de holle wegen en kleine landschapselementen.

Grenzeloos: een Euregionale industriële collectie

Vic en Marcel zijn de enige Belgische leden van de EVL: de Euregionale Vereniging voor het Behoud van Landbouwcultuur. Vader en zoon Peumans hebben een eigen vereniging gesticht: de vzw Tractoren- en Motoren Club (TMC). Zij verzamelen geen moto's maar stationaire motoren die landbouwwerktuigen hebben aangedreven. Marcel getuigt:

Wij hebben bewust gekozen voor een 'brede' of integrale collectie waarin alle aspecten van de landbouw-mechanisatie en aanverwante industriële machines aan bod komen.

Vic is een overtuigde euregionalist: Riemst ligt op een Europees kruispunt. Het kleinschalige landbouwgebied van Belgisch- en Nederlands Limburg grenst aan het oude industriebekken van Luik en de grootschalige landbouw en industrie rond Aken. Vergeet niet, rond 1900 stond Luik op het Europese vasteland aan de spits van de industriële ontwikkeling. In 1905 vond er een wereldtentoonstelling plaats. Vele landbouwmachines en motoren werden in de omgeving van Luik geproduceerd.

Moeder weet het best

Het Kosterhuis: een volks-café met geschiedenis

Naast de kerk van Nieuwerkerken staat een hoekhuis met vele uithangborden. Het grootste vermeldt *Kosterhuis*. Binnen staat gastvrouw Germaine Ilsbroux achter de toog. Klanten komen en gaan en als Germaine tussen twee vragen door haar klanten bedient, neemt toogkenner Gert Vrancken het even van haar over: Zeg maar ‘Moeder’ tegen Germaine. Zo is ze voor ons en voor iedereen!

Hoe begin je zo’n verzameling? En wat moet dat kosten?

Vic: Ik ben een boerenzoon. Mijn vader heeft lange tijd met paarden op het veld gewerkt. Als klein kind kon ik beter dan mijn vader de brede dorsmachine achteruit de hangar inrijden. Vader wachtte met die klus tot ik thuis kwam van school.

Ik was bezeten door het tractor rijden. Maar vader zag in de boerenstiel geen toekomst meer voor zijn zonen. ‘Ik zal die tractor wel eens uit je hoofd zetten’ zei hij en stuurde mij op tienjarige leeftijd naar het Don Bosco-internaat in Hechtel. Daar moest ik Latijn en Grieks uit het hoofd leren! Toen mijn vader stierf, ben ik op achttien jaar gaan werken: eerst grondwerken, later dertig jaar kraanmachinist in de steenbakkerij Vandersanden. Ik ben dus altijd met machines bezig geweest.

Voor eigen gebruik kocht ik een tweedehands tractor en later een minitractor voor Marcel. Op amper zes jaar kon hij al rijden!

Toen in de jaren tachtig het verzamelen van oude tractoren opgang maakte, bleek dat ik twee ‘antieke’ exemplaren had. Van het één kwam het ander. Via via vond ik van alles en soms kon ik een dubbel exemplaar ruilen. Ik heb nooit veel geld uitgegeven en nooit meer betaald dan de prijs van oud ijzer. Vele mensen waren blij wanneer wij die zware, vuile machines kwamen uitbreken en opruimen.

Als je dertig jaar bezig bent, als je vrouw achter je hobby staat en als je zoon van jongs af meegroeit in het vak, dan heb je een rijke oogst aan machines. En ja, soms moet je geluk hebben bij het verzamelen!

Van ‘grindel’ tot ‘Moeder’

Germaine: Ik was vroeger grindel op de Vrije Basisschool van Nieuwerkerken. Dat is in Nieuwerkerken een woord voor meid voor alle werk. Mijn man had zijn fietscommerce en ik wou ook iets voor mezelf doen. In 1994 zag ik de kans schoon om het Kosterhuis over te nemen. Ik schonk niet alleen bier, maar gaf ook te eten. Voor de actie Haspengouw Culinar had ik een eigen huisspecialiteit bedacht: slaatje perenjenever. Toen het roken in eetgelegenheden bij wet verboden werd, heb ik gekozen voor ‘mijn klanten’ en het koken opgegeven.

Een Haspengouws fietscafé

Hoog tegen de voorgevel hangen - broederlijk naast elkaar - een lichtreclame van Cristal en van Stella; daaronder een fietskader met onderschrift ‘WTC De Platte Band’. Naast de inkom heten plakaten van ‘Limburgs Fietscafé’ de fietstoeristen welkom. Op een stoepbord staat in krijt de prijs van een pintje: 1,20 euro! Doortastende reclame om passanten naar binnen te lokken? Bij Germaine vloeien zowel Stella als Cristal uit de tapkraan: Ik ben een vrij café. Ik schenk wat ik wil. Ja, ook Jupiler, maar dan uit het flesje, verduidelijkt ze met besliste stem, én ... SPD.

SPD is de huisdrank van onze wielertoeristen. SPD betekent officieel ‘sportdrank’ maar is de codetaal voor een Sint-Gummarus blond.

Wat de wielertoeristen met Gummarus te maken hebben? Volgens Gert is dat de patroonheilige tegen de breuken én ... tegen kwade wijven!

Een sportcafé zonder caféspeken

In het Kosterhuis vind je geen caféspeken en ook geen houten spaarkas. Neen, sparen moeten ze thuis doen. Ik wil geen spaargeld hier in huis. Dat lokt alleen maar ongewenst bezoek! Ook geen speelautomaten: ik wil geen ongelukkige mensen! Germaine weet wat ze wil en ook voor dronkaards is ze genadeloos: Wie dronken is, moet niet langer op een pintje rekenen. Het Kosterhuis is het clublokaal van vele sportvrienden. Naast een foto van de wielertoersiten hangen de foto’s van drie voetbalploegen. Gert is arbiter bij de caféploeg FC De Koster. Soms moet hij ook als elfde man invallen.

Onze grootste match? In juli hadden we als eerste caféploeg het nieuwe stadion van Stayen afgehuurd. Goed gespeeld, mooi gedoucht en lekker gegeten!

Na de baskettraining en de thuismatchen in de sporthal komen de spelers hier hun dorst lessen. En zondagvoormiddag zijn de kaarters van de partij. Kwajongen spelen ze. Regelmatig moet iemand van die ouderlingen forfait geven en dan speelt een gewillige tooghanger mee. Opvallend ... het zijn allemaal mannenploegen. Moeder, zijn vrouwen niet welkom? Toch wel, maar om eerlijk te zijn: mannen ondereen kunnen zich beter amuseren en die kunnen meer verdragen van elkaar. Als de vrouwen erbij komen, dan ... tja, die zijn rap jaloers en ‘pikant’ op elkaar. Niemand om haar tegen te spreken.

Feestjes bouwen ... het jaar rond

Gert blijkt manusje-van-alles en ook feestenbouwer in ‘t Kosterhuis: Cowboy Western in september, Oktoberfest met Duitse schlagers en bier in halve liter glazen, een après-ski in februari, vrijdag voor het Truiense Karnaval feest met de Orde van Nieuwerkerken, in de zomer Foute Party met Gert achter de micro. Op 29 juli, bij het

Hoe het begon ...

De prijslijst vermeldt ook de gewijde geschiedenis van het Kosterhuis. Hier woonde van 1840 tot 1866 de eerste koster die in het bevolkingsregister vermeld staat. Na zijn dood volgden meerdere zonen en kleinzonen hem op tot in 1911 de familie Vandormael-Vandermeeren hier haar intrek nam. Sindsdien was Hubert Vandormael koster, tot 1944 toen de Duitsers hem oppakten en hij in het concentratiekamp van Neuengam omkwam. Zijn zoon Emiel was als opvolger voorbestemd, maar onderging hetzelfde noodlot. Daarom werd de vijftienjarige misdienaar Romain Van Leeuw als toekomstig koster voorbereid. Ondertussen bleef weduwe Vandormael in het kosterhuis wonen. In 1954 betrok Romain Van Leeuw het Kosterhuis en woonde hier veertig jaar. Na zijn verhuis was Romain nog zes jaar actief als koster maar het Kosterhuis was niet langer het huis van de koster!

naamfeest van Petrus en Paulus, de patroonheiligen van de parochiekerk, is het kermis. Dan staat de tap buiten en stroomt er Wilderen Goud. Na de hoogmis komt het zangkoor van Nieuwerkerken, gevolgd door de fanfare en ’s avonds Gino Harris, opvolger van de bekende Joe Harris. In de loop van het jaar kan iedereen in het Kosterhuis een vriendenfeestje bouwen, maar dan wel volgens Moeders huisregel: enkel tijdens de gewone openingsavonden ... want dan kunnen de stamgasten meevieren.

Met het hart op de juiste plaats

Op elke goede regel bestaat minstens één uitzondering, zo ook bij Moeder Germaine. Enkel en alleen voor de jaarlijkse uitstap van Wiric, een Truiens centrum voor volwassenen met een beperking, gooit zij op haar sluitingsdag de deuren open. Tooginformant Gert beaamt: Jaja, Moeder heeft het hart op de juiste plaats! Die Wiric-gasten zijn zeker niet de enigen in haar hart. Op de schouw staat altijd een rij mooie wenskaarten ... vandaag vijf op een rij.

De wensen zijn vaak niet goed leesbaar, maar veelzeggend: Germaine is de geliefde Moeder van mensen met een handicap.

Achter de coulissen van kasteel Hex

Te gast bij graaf Ghislain d'Ursel

In het kader van onze erfgoedprojecten over de geschiedenis van de kasteelbewoners en over landbouw- geschiedenis waren we te gast in kasteel Hex. Graaf Ghislain d'Ursel vertelt enthousiast over het zorgeloos opgroeien op een kasteel en ook over de groenten die in zijn groentekelder groeien. Lees het volledige interview op www.erfgoedhaspengouw.be

© M. SEGOND

VAN GROTE KOMAF ADELLIJKE BEWONING

Eeuwenlang werden de meeste kastelen in Haspengouw enkel tijdens de zomer of de herfst bewoond. In de winter verbleef de adel in de steden. Hoe was dat hier in kasteel Hex?

Na zijn aanstelling tot prins-bisschop in 1772 liet François-Charles de Velbruck zijn privédomein in Hex uitbouwen tot jachtslot. Sinds zijn dood in 1784 is kasteel Hex door zijn erfgenamen steeds permanent bewoond. Dat was inderdaad uitzonderlijk in Haspengouw.

Kastelen waren 'maisons de plaisance' of lusthoven, die druk bezocht werden. Hoe gebeurde dat?

De adellijke bewoners ontvingen vaak familie en vrienden. Die kwamen voor drie of vier dagen en brachten hun eigen personeel mee, meestal de koetsier en de kamenier. Dat is het kamermeisje of de persoonlijke assistente van de adellijke dame. Afhankelijk van de geplande bezigheden maakte de kamenier de koffers voor haar meester of meesteres. Zijzelf logeerde op de zolderverdieping van het kasteel.

Hoe was het om als kind van de adel op te groeien op zo'n landgoed?

Toen ik jong was, kwamen heel de zomer nichtjes, neefjes en schoolvrienden van het internaat op

bezoek. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen ook kinderen uit communistische landen om de taal te leren en als afwisseling met het leven in het Oostblok. Die kinderen kwamen uit bevriende families waarmee mijn vader voor de oorlog handelscontacten had opgebouwd. Tijdens de zomer liep kasteeldomein Hex vol kinderen!

Hoe speelden jullie op het kasteeldomein?

Als kind gingen we het liefst van al meewerken in de bossen en hout kappen om vuur te maken. Ook bouwden we hutten en overnachtten we in de tent te midden van de bossen.

Ik heb het altijd spijtig gevonden dat wij van onze ouders niet naar de scouts mochten gaan. Volgens hen was dat 'iets voor kinderen van de stad'.

Mijn broers, zussen en ikzelf waren vooral geboeid door het sociale aspect van de scouts: samen spelen met al die kinderen van eenzelfde leeftijd. Dat vond ik ook zo leuk aan het internaat.

Hielp u tijdens de vakanties ook bij de werkzaamheden op het domein?

Ja, we werden ingeschakeld in het zomerwerk. Zo moesten we vroeg opstaan, in de moestuin fruit plukken of groenten oogsten en helpen bij het in-

maken ervan. Wanneer het hooi of de graanoogst snel moest binnengehaald worden, hielpen wij de boeren op onze landerijen. Zelf vond ik dit erg fijn, want dan zie je alle uithoekjes van de boerderij en het landgoed. Dan werkten en speelden we samen met de kinderen van het inwonend personeel.

Had u veel contact met de kinderen uit het dorp?

Een gedeelte van mijn jeugd bracht ik door in Congo. Toen we terug naar België kwamen, waren mijn oudste broer en ik nogal wild en vrij-gevochten.

In de school gingen we lopen met de zusters achter ons aan. Na twee weken besliste mijn moeder om ons weg te halen en kregen wij privé-onderwijs in het kasteel.

Toen kwamen er op tien dagen tijd drie verschillende schooljuffrouwen. De vierde, juffrouw Wijnen, was erg streng, hield het vol en is tien jaar gebleven. Als het sneeuwde, maakten we aan de oprijlaan grote sneeuwhoppen zodat de juf met haar kever moeilijk kon binnenrijden.

Op mijn elfde ging ik op kostschool in Brugge en later op kot aan de universiteit. Als jonge gast was ik dus weinig aanwezig op het landgoed. Mijn jongste broer en mijn zussen gingen wel in Heks naar school.

VAN KLEINE KOMAF HET DIENSTPERSONEEL

Hoe evolueerde de tewerkstelling op kasteel Hex doorheen de tijd?

Rond 1900 bestond de totale personeelsstaf uit zestig tot zeventig personen. Onze huidige tewerkstelling komt overeen met tien voltijdse jobs. De helft van ons personeel is werkzaam in het bos, het park en de siertuinen. Het werk aan kasteelgebouwen eindigt nooit. Vroeger waren de schilder, de metser, de schrijnwerker en de loodgieter allemaal dienstpersoneel. Nu komen zij hier jaarlijks twee tot drie maanden voltijds als zelfstandigen werken.

Vroeger woonde heel wat personeel in de dienstgebouwen. Nu nog?

Nog steeds hebben wij drie inwonende gezinnen die in het huishouden of de tuinen werken. Vroeger waren dit kroostrijke gezinnen. Het alleenstaand inwonend personeel had de gewoonte om op zaterdagavond naar huis te gaan en de zondag thuis bij hun ouders of later bij een broer of zus door te brengen.

Van waar was het personeel afkomstig?

De meeste personeelsleden kwamen uit het dorp zelf.

Voor sommige functies werd wel gekozen voor mensen van verder, bijvoorbeeld een kinderoppas uit Nederland of Duitsland om de kinderen de taal te leren.

De dienstmeisjes uit Nederland zijn hier allemaal getrouwd en ook blijven wonen.

KASTEEL HEX AGRARISCH ERFGOED?

Bij het kasteel horen ook al eeuwenlang een hoeve, boomgaarden en landerijen.

Hoe belangrijk zijn die?

Wij hebben een gemengd landbouwbedrijf met veeteelt, akker- en bosbouw. De opbrengst hiervan is nodig om het kasteel, het park en de tuinen te onderhouden.

Dankzij uw moeder zijn de siertuinen van Hex wereldberoemd. Even uniek maar minder bekend zijn uw groentetuin en vooral de groentekelder.

Sommige bekende groentetuinen zijn vooral siertuinen. Voor mij moet een groentetuin eerst en vooral nuttig zijn. Alles wat er gekweekt wordt, moet op je bord belanden of in huis gebruikt worden. We leven helemaal volgens de seizoenen, maar wellicht eten wij de duurste groenten van de streek.

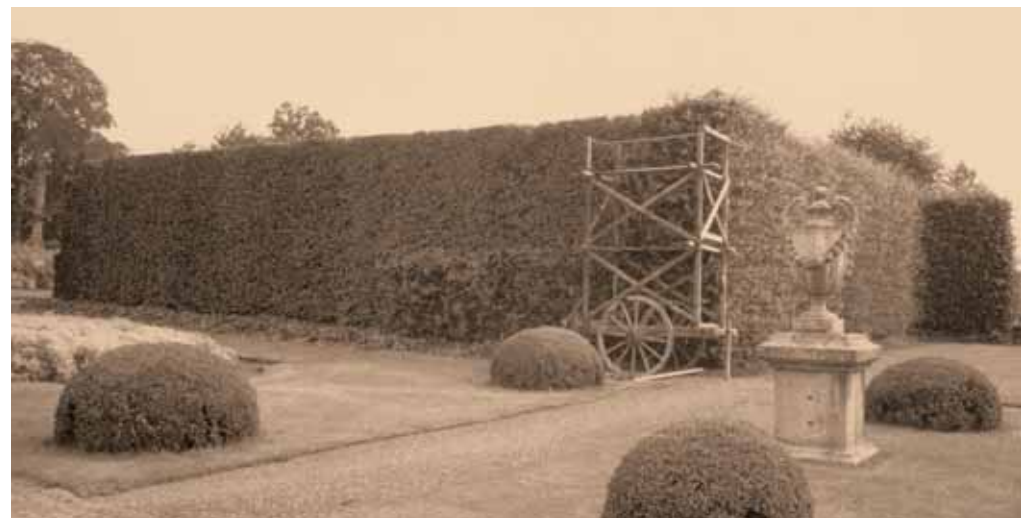

In onze groentetuin telen we nog oude groentesoorten, bijvoorbeeld kardoens, die men zelfs in de meest gespecialiseerde groothandel niet meer vindt. In hoge nood komen topkoks uit de omgeving zich bij ons bevoorraden.

Is uw groentekelder nog in gebruik?

Wat zijn de voordelen?

In deze kelders, gelegen naast de moestuin maar onder het terras van de prinsentuin, bewaren wij fruit en groenten van oktober tot de zomer. Door de opkomst van de koelkast, de diepvriezer en de

Sommige personeelsleden waren niet uit het dorp afkomstig en hadden hier geen familie. Vaak waren ze ook vrijgezel. De adellijke familie schonk hen een graf op het kerkhof. Georges Belcher is het bekendste personeelslid dat daar begraven ligt. Hij was de paardenmenner (rechts op deze foto) van Gustave d'Ansembourg van kasteel Hex en voordien van Charles Dickens.

supermarkt zijn die oude groentekelders in onbruik geraakt. Maar zo'n ondergrondse bewaarplaats biedt het grote voordeel dat groenten en fruit niet uitdrogen en dus hun smaak beter behouden.

De specifieke bewaar- en teelttechnieken zijn overgegaan van tuinman op tuinman, al eeuwenlang, tot op vandaag. Het boek 'History of kitchen gardening' gebruik ik als handleiding om het bewaarproces nog te verbeteren. Ik vermoedde al lang dat wij één van de weinige, nog gebruikte groentekelders in België hebben. Maar toen ik onlangs voor een congres in Fürst-Pückler Park te Bad Muskau onze 'levende' groentekelder mocht voorstellen, bleek dat wij uniek zijn in Europa!

Op vakantie in de middeleeuwen

Ridders en Jonkvrouwen op de speelpleinwerking in Montenaken

Einde juli waren tachtig kinderen en twintig creatieve animatoren van Gingelom een week lang op vakantie in de middeleeuwen. In de ruime hal van de dorps-school De Kleurenboom bouwden zij een waterkasteel met slotgracht en brug!

Meisjes en jongens lieten zich 'opvoeden' tot jonkvrouw en ridder. Wegens een tekort aan jongens, volgden in Montenaken ook enkele meisjes de ridderopleiding. In 2013 kan dat, maar in de middeleeuwen was er van jongs af een strikt onderscheid tussen meisjes en jongens.

Een speelweek

In verschillende leeftijdsgroepen knutselden de kinderen hun eigen stokpaard en versierden het om ter mooi. Ze leerden paardrijden en oefenden het ringsteken te paard. Dat was in de middeleeuwen de ideale training voor gevechten in oorlogstijd en voor ridderturnoaien. De jonkvrouwen ontwierpen eigen speelborden. Immers in de middeleeuwen waren bordspelen zeer geliefd.

De ridders schilderden een eigen wapenschild met symbolen die naar hun voorouders verwijzen. De jonkvrouwen knipten en kleurden hun eigen kroon en juwelen of maakten een punthoed met voile.

En zo ging dat maar door: vier dagen themaspelen zoals koningsbal, richtoefeningen voor het boogschieten, middeleeuwse gebakjes bereiden ...

Vrijdag volgde de apotheose: ridders en jonkvrouwen lieten zich schminken, kleeadden zich aan, blonken hun harnas en zwaard op, dansten met elkaar en paradeerden te paard. Tot slot werden alle jongens en meisjes tot ridder geslagen of tot jonkvrouw gekroond.

Kortom, dit middeleeuwse kamp was plezant, ontspannend, creatief en zeer gevarieerd. Voor de kinderen was het een speelse kennismaking met het leven op een middeleeuws kasteel.

De inspiratiebundel: Word Ridder of Jonkvrouw

De speelpleinmonitoren waren zeer goed voorbereid. In een inspiratiebundel van Erfgoed Haspengouw vonden ze achtergrondinformatie over het leven als ridder of jonkvrouw, over versterkte

Van grote en kleine komaf

Onze projectmedewerkster Katrien Houbey, historica en KLJ-leidster van Mielen, heeft deze publicatie samengesteld in het kader van het project *van grote en kleine komaf*, over de geschiedenis van de kasteelbewoners in Haspengouw.

Wat doen die twee ridders hier? Zijn beiden verliefd op de jonkvrouw, die veilig in de slottoren woont? Misschien willen zij hun

riddermoed tonen en komen zij de jonkvrouw beschermen? Of ... hebben zij de jonkvrouw in de burchtoren opgesloten en eisen ze losgeld?

woningen en burchten, ook over de symboliek van wapenschilden. Het tweede deel van deze speelmap biedt praktische tips voor activiteiten, voor het maken van een stokpaard of een wapenschild, voor een middeleeuwse dans en recepten.

Voor jeugdbeweging of basisschool!

Deze speelmap is sowieso ook geknipt voor jeugdbewegingen of basisscholen. De publicatie bevat immers heel wat leerinformatie en verwijzingen naar kinderboeken, lespakketten en websites. Belangstellenden kunnen deze digitale speelmap gratis opvragen bij Erfgoed Haspengouw.

Welke jeugdleader of onderwijzer duikt met zijn of haar kinderen de middeleeuwen in en stuurt ons een prentkaart of reisverslag?

Via of

info@erfgoedhaspengouw.be

Er gist opnieuw wat in Hoeselt

Van Dubbel Gersten tot Toetèlèr

Tussen 1900 en 1940 sloten in de omgeving van Hoeselt vijf bekende brouwerijen hun deuren: brouwerij Gustave Lathuy uit Hoeselt (1899-1903), de Coöperatieve brouwerijen van Hoeselt (1903-1921), bouwerij R. Bollen in Romershoven (1892-1908), brouwerij De Renesse uit Schoonbeek (1899-1913), brouwerij Sint-Jozef van de familie Bollen in Beverst (1914 tot 1931 of 1940).

In 1953 trok brouwerij De Es in Schalkhoven een nieuwbouw op maar ook daar stopte in 1992 de brouwersstiel. Twintig jaar later staat er opnieuw bier te gisten in Hoeselt: den Toetèlèr !

BROUWERIJ DE ES IN SCHALKHOVEN

Volgens de overlevering telde Schalkhoven rond 1900 vier brouwerijen en dertien cafés. Alleen van de brouwersfamilie Peters zijn documenten en getuigenissen bewaard, maar die vragen nog grondige studie. Zo bestaat twijfel over het oprichtingsjaar van de brouwerij: 1835 of 1860? De oudst bekende brouwer was H. Peters die de brouwerij wellicht in 1930 overliet aan zoon Donaat. Tien jaar later nemen twee zonen van Donaat, Jozef en Harry Peters, de brouwerij over. Onze gespreks-partner Henri Peters is de zoon van Harry. Na zijn studies elektromechanika en carrosserie kwam hij in 1971 in de brouwerij werken tot de sluiting in 1992.

Brouwerij Peters wordt 'De Es'

Toen de gebroeders Jozef en Harry Peters omstreeks 1953 aan de overkant van hun oude vestiging een nieuwe brouwerij bouwden, kozen ze ook voor een nieuwe naam en een nieuw logo: De Es. Immers, voor de oude brouwerij stond een grote es, het levend uithangbord.

De Es brouwde enkel twee soorten donker tafelbier: het Gersten en het Dubbel Gersten.

Onder een andere merknaam leverde De Es haar tafelbier ook bij collega-brouwers en verdelers, onder andere bij Lamot in Mechelen en Sint-Trudo's Brouwerij te Sint-Truiden. De gebroeders Peters hebben ooit op proef een blond tafelbier gebrouwen maar zonder succes. Daarom verdeelde De Es het blond tafelbier van brouwerij De Biertoren uit Kampenhout. Het brouwerijgebouw van 1953 is zeer groot. Op de hoogste verdieping bevindt zich de moutzolder. Via een trechter in de vloer vloeide het mout naar de moutpletter, vervolgens naar de roerkuip en de brouwketel. Van de drie brouwketels was slechts één in gebruik. In de naastliggende ruimte stonden vier lagertanks, ook gedeeltelijk werkloos. Alles was dus voorzien op een grote productie maar vanaf 1958 verdrongen frisdranken het tafelbier. Het brouwboek was veelzeggend: de productie liep jaarlijks terug. In 1991 werd slechts vier maal gebrouwen.

Een florissante drankverdeler

De levensader van een brouwerij is de eigen waterput. De Es had twee waterputten met een diepte van dertig en vijftig meter. Volgens Henri heeft de brouwerij nooit leidingwater gebruikt. Vanaf de jaren 1960 bottelde De Es ook drie eigen limonades onder de naam Jipie, afkorting van Jozef Peters. Dat waren groene, gele en witte limonades.

Behalve brouwerij was De Es ook drankverdeler van bieren en limonades aan cafés en aan huis, waar ze ook melk leverden. Rond 1960 telde het bedrijf vijftientwintig medewerkers en vijftien vrachtwagens.

Het einde

Sinds 1960 zijn de regels inzake voedselveiligheid gaandeweg strenger geworden. Lange tijd is sacharine als zoetstof gebruikt, maar dat moest wegens gezondheidswetten vervangen worden. In 1992 keurde de milieu-inspectie de oude biertanks af omdat die aan de binnenzijde met een speciale pek geteerd waren. Decennialang mocht dat zonder problemen.

Bij de gedwongen sluiting van de brouwinstallaties van De Es in 1992 heeft de familie Peters haar bierrecept doorgegeven aan brouwerij Sint-Jozef. Maar een testbrouwsel mislukte omdat het putwater van Oppitter aan het tafelbier een andere smaak gaf. Na de sluiting van de brouwzalen heeft De Es nog enige tijd het tafelbier van Oppitter verdeeld. Door de opkomst van de supermarkten en drankhallen zieltoogde ook de huis-aan-huis-levering.

Brouwerijruïne

Henri bewaart enkele flessen, tafelbiervazen, etiketten, facturen en orderboeken. Voor ons archiefonderzoek wil hij graag inzage geven in zijn verzameling. Met tevredenheid heeft hij dit artikel nagelezen: 'Ik word vaak geïnterviewd maar zie daar achteraf niets van!' Na de sluiting van de brouwafdeling volgde de afbraak van de brouwinstallaties snel. Inoxbuizen en onderdelen werden door Jean Clerinx gebruikt bij het herinrichten van zijn brouwerij De Bink in Kerkom bij Sint-Truiden. Ergens in Brugge siert een koperen waterketel van De Es een biërcafé. De gietijzeren roerkuip, koperen zeven en andere materialen verhuisden naar de schroothoop. Al meer dan twintig jaar wacht de brouwerijruïne geduldig op een nieuwe bestemming.

DEN TOETÈLÈR: HET NIEUWE GERSTENAT VAN HOESELT

Anno 2008, twintig jaar na de sluiting van De Es, groeide een hobbybelangstelling voor het brouwen uit tot een nieuwe ambachtelijke brouwerij. Pionier is Luc Festjens, 49 jaar jong, auto-mechanicien van opleiding en onderhoudstechnicus in de Sint-Gerardusschool te Diepenbeek, doet zijn verhaal: Met de **Biergilde Demerdal** uit Vliermaalroot leerden we in Bokrijk de oude brouwtechnieken, die nu nog de basis zijn van onze brouwerij. In groep legden we ons toe op het brouwen van verdwenen biersoorten zoals Morelle uit Wellen.

Bij het experimenteren met nieuwe bieren bleef één biertje telkens opvallen: het witbier met vlierbloesem. Voor de kruiding van witbier kiezen de meeste brouwers koriander en Curaçaoschillen.

Wij verkozen het zachte aroma van vlierbloesems. Daarom hebben we ons bier en nadien onze brouwerij 'Toetèlèr' genoemd: dat is de Hoeseltse dialectnaam voor de vlierstruik. Samen met de vraag naar dit bier groeide ons enthousiasme voor een eigen ambachtelijke brouwerij. Wij wilden ons bier van A tot Z zelf brouwen, met natuurlijke grondstoffen en traditionele methodes.

Een zelfbouw-brouwerij

Na een jaar van verbouwingen aan de ruime garage van Luc werd de brouwerij in januari 2011 operationeel. Luc vertelt trots over de opvallende maish- en kookketel van achthonderd liter: Die constructie, inclusief de conussen, de filterplaat en de snijmesses hebben we zelf gemaakt. Inox melkkoeltanks verbouwden we tot warm-watervat, gisttank en lagertank. Handig als je mechanici van beroep bent! Voor de hergistings op fles en vat heeft Luc in zijn koele huiskelder een warme kamer. De brouwerij draait volledig op fotovoltatische zonnecellen.

De brouwcapaciteit is acht hectoliter. Luc brouwt steeds twee dagen na elkaar één brouwsel. Hij voegt het tweede brouwsel bij het eerste, dat al stevig staat te gisten. De gist is dan in topvorm en zal hierdoor beide brouwsels stevig vergisten. De tank zelf wordt lichtjes gekoeld.

Bij de bierliefhebbers en ook in de gespecialiseerde pers kende de Toetèlèr Wit en Amber Tripel zoveel succes dat de brouwcapaciteit werd opgedreven. Maar het knelpunt was de bottelcapaciteit.

In Duitsland kocht Luc een tweedehands wijn-afvullijn en in Frankrijk een etiketteertoestel. Inspiratie voor de noodzakelijke aanpassingen vergaarde hij op de brouwbeurs van Neurenberg. Na een korte inlooperperiode kan deze bottellijn momenteel 1800 tot 2000 flesjes van 33 cl. per uur vullen en voorzien van kroonkurk en etiket. Zo evolueerde het brouwen van een hobby tot een druk bijberoep.

Na het witbier en de tripel volgden nog het speculaasbier, de special en een echte kriel.

Uitzonderlijk wordt een gelegenheidsbier gebrouwen zoals onlangs de Njodderbok voor het Hoeselts evenement 'Straffe Toeren'.

Proef het zelf op de Erfgoedjaarmarkt Haspengouw

Als Luc en confraters met hun tap ergens verschijnen, staan ze steeds paraat met uitgebreide uitleg over hun brouwervaring.

Zondag 20 oktober tappen zij vanaf 12 uur op onze Tweede Haspengouwse Erfgoedjaarmarkt in het Gemeenschapscentrum Ter Kommen, Europalaan 5 te Hoeselt. Kom dat zien en proeven!

Brouwerij Den Toetèlèr is gevestigd in de Kleistraat 54, 3730 Hoeselt. Informatie over groepsbezoeken aan de brouwerij staat op www.toeteler.be

A Stranger in Kerniel

Of hoe een Antwerpenaar kunstschaten in Haspengouw ontdekt

Kunsthistoricus Jeroen Reyniers uit Merksem was de eerste student die van Erfgoed Haspengouw een aanmoedigingsbeurs van 300 euro ontving voor het maken van een masterthesis. Zijn masterproef betreft een historisch en kunstwetenschappelijk onderzoek van het reliekschrijn van de Heilige Odilia, bewaard in de sacristie van het klooster Mariënlof te Kerniel. Het relaas van een ontdekkingsreis ...

De eerste kennismaking met Haspengouw

In zijn masterjaar kunstgeschiedenis te Leuven kreeg Jeroen Reyniers kennis met medestudente Katrien Houbey uit Rijkel. Regelmatig fietsten ze beiden naar kerkjes in Borgloon en verre omgeving. Zo ontdekte Jeroen een voor hem onbekende wereld van religieuze kunst en cultuur in deze historisch rijke landbouwstreek.

Jeroen: In het kleinschalige, pastorale landschap van Haspengouw is de oude religieuze kunst zeer verspreid, bijna overal aanwezig en vooral meer verscheiden dan in de Vlaamse kunststeden zoals Antwerpen, waar ik ben opgegroeid.

Maaslandse kunst

Jeroen: De verhalen van Katrien en onze bezoeken in Haspengouw waren een mooie aanvulling bij onze kunsthistorische studie in Leuven. De afdeling kunstgeschiedenis van de KU Leuven schenkt vooral aandacht aan Vlaanderen en Brabant. Daar kende men een grote bloei van de Vlaamse Primitieven, de renaissance en de barok, waardoor uit vroegere perioden minder objecten zijn bewaard.

In Haspengouw is de romaanse en gotische religieuze kunst veel beter bewaard. De overgang naar barok en classicisme gebeurde hier veel geleidelijker en minder ingrijpend. Haspengouw sluit nauw aan bij de Maaslandse cultuur, gesitueerd van Namen over Luik tot Maastricht.

Erfgoedraad Borgloon

Ondertussen sloten Katrien en Jeroen zich aan bij de Erfgoedraad Borgloon.

Jeroen: In deze groep kon ik kennismaken met een grote schare van heemkundigen die veel weten wat niet in de boeken staat. Zo'n veelzijdig netwerk van historische en heemkundige kringen, van kerkvrijwilligers en verzamelaars die hun studieveld zoveel mogelijk naar buiten willen brengen, dat had ik nog nooit gezien!

Erfgoeddag 2012: Helden!

Samen met de Erfgoedraad en de stedelijke cultuurdienst maakten Jeroen en Katrien een tentoonstelling *Heiligen in Borgloon* met aandacht voor: *mystieke vrouwen*, *patroonheiligen van alle parochiekerken* en *de Heilige Odilia*, patrones van de kruisheren die eeuwenlang het klooster Colen bevolkten.

Jeroen: Ik was meteen gebeten door het Odilia-schrijn in die prachtige sacristie van Mariënlof. Fascinerend: terwijl de meeste reliekschrijven van edelmetaal zijn gemaakt, vind je hier een houten reliekschrijn, nog wel met de oudste houtbeschildering van de

dering van de Nederlanden. Het schrijn heeft de allures van een topstuk maar het is ook gehavend: de nok van het zadeldak is afgezaagd en met een restant vlak gemaakt. Hoe was het mogelijk dat zo'n oud en bijzonder object is bewaard gebleven?

Studie van de middeleeuwen

Jeroen: Om me te verdiepen in de middeleeuwse kunst heb ik in 2012-2013 in Leuven een extra masterjaar *Medieval and Renaissance Studies* gedaan. Het was een intensief werkjaar in een Europees gezelschap van 6 studenten. Deze studie is niet louter kunsthistorisch maar bood een brede maatschappelijke kijk op de periode van de vroege middeleeuwen tot omstreeks 1550. Het onderwerp van mijn nieuwe thesis was de geschiedenis en het kunstwetenschappelijke onderzoek van het Odiliaschrijn van Kerniel.

Vanwaar de passie voor kunstgeschiedenis?

Jeroen: Mijn vroegste belangstelling voor oude kunst betrof de opgravingen in Egypte, de piramiden en de farao's.

Tijdens onze gezinsvakanties bezochten wij regelmatig een museum. Zo werd mijn interesse voor kunst en geschiedenis gevoed.

Als kind speelde ik graag met modelbouw, bijvoorbeeld om een burcht te knutselen. Tijdens een schoolreis naar Brugge raakte ik in de ban van de Vlaamse Primitieven. Na mijn humaniora kon ik moeilijk kiezen tussen archeologie en kunstwetenschappen.

Toekomst?

Jeroen: Het liefst wil ik de studie over het Odiliaschrijn verderzetten. Tot op heden wordt er vaak naar zeer oude literatuur van het schrijn verwezen, die niet altijd correct blijkt te zijn. Ook vanuit het buitenland zou voor kritisch onderzoek van de oudste houtbeschildering in Vlaanderen zeker interesse bestaan. Ik kijk uit naar een universiteit of andere culturele instelling die zich hiervoor wil engageren.

HET ODILIASCHRIJN VAN COLEN: EEN TURBULENTE GESCHIEDENIS

De kruisheren van Hoei naar Kerniel

De verering van de Heilige Odilia is ten eerste verbonden met de geschiedenis van de kruisheren. In 1287 brengt lekenbroeder Johannes van Eppa de relieken van de Heilige Odilia over van Keulen naar het klooster Clairlieu bij Hoei. Het houten Odiliaschrijn dateert van 1292. Na een grondige hervorming in 1410 kent de orde van de kruisheren en de devotie voor de Heilige Odilia groot succes. Zo ook in Borgloon, want in 1439 krijgt de adellijke Maria van Colen de toelating om in Kerniel een kruisherenklooster te stichten. In 1440 verplaatst Henricus van Nijmegen, prior van het kruisherenklooster te Hoei, de Odiliarelieken van het houten reliekschrijn naar een zilveren schrijn. Gelukkig blijft het oude schrijn bewaard. In 1796, ten tijde van de Franse Revolutie en de onteigeningen van de kloosters, worden de Odiliarelieken terug in het houten schrijn geplaatst. De kruisheren brengen het zilveren schrijn samen met andere kostbaarheden naar Duisburg.

Het Odiliaschrijn van Hoei naar Kerniel en later naar Colen

Volgens de overlevering zou kruisheer Lambertus Haywegen het houten Odiliaschrijn meegenomen hebben naar Borgloon, vanwaar hij afkomstig was. Rond 1828, kort voor zijn dood, schenkt hij dit schrijn aan de parochiekerk van Kerniel. Omdat het Odiliaschrijn te hoog was voor de nis in het altaar, liet pastoor Schuermans het zadeldak afzagen en hertimmeren! In 1933 verhuist het schrijn naar klooster Colen, sinds 1828 eigendom van de zusters cisterciënzerinnen.

Kunstwetenschappelijk en technologisch onderzoek

In 1951 gaat het schrijn voor restauratie naar het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, het KIK, te Brussel. Daar wordt het met nieuwe technologische middelen zoals röntgen- en infraroodfotografie onderzocht. De resultaten worden pas in 1979 grondig bestudeerd. Conclusie: wat we nu zien is niet het origineel!

Het houten schrijn is in de vijftiende eeuw 'gerestaureerd' en de oorspronkelijke beschildering is overschilderd. Volgens Jeroen doet dat niets af aan de uitzonderlijke waarde van het schrijn, want deze restauratie wijst juist op het belang dat de kruisheren hechtten aan het schrijn.

Naar aanleiding van de masterthesis van Jeroen heeft het KIK het schrijn opnieuw onderzocht, nu met infraroodreflectografie. Daarmee heeft Jeroen de allereerste tekening van de afbeeldingen op het hout kunnen achterhalen. Bovendien is het KIK erin geslaagd om met de nieuwe, zeer hoge resolutiefoto's de originele schilderijen op te sporen op de plaatsen waar de overschilderingen zijn afgevallen.

Nog onderzoek voor de boeg

Vele vragen blijven onbeantwoord! Jeroen droomt ervan om in de toekomst ook het hout zelf te laten onderzoeken: zo kan hij de datering van het schrijn controleren. Een andere vraag die nieuwsgierigheid opwekt: in welk atelier is het schrijn geschilderd? Ook wil Jeroen de 'geschiedenisverhalen' over het Odiliaschrijn in de periode van 1796 tot nu nog meer toetsen aan grondig archiefonderzoek.

TIP!

Over de Heilige Odilia, over haar schrijn en de wetenschappelijke studie ervan kunnen belangstellenden meer lezen op onze website erfgoedhaspengouw.be

Studenten die in hun masterproef of bachelorpaper een erfgoedthema uit Haspengouw behandelen, kunnen nog steeds een toelage van 300 euro aanvragen.

Info: erfgoedhaspengouw.be

Papier is geduldig

Ingrid Desmedt restaureert papier

In vorige Erfgoedkranten kon je kennis-
maken met een restaurateur van
schilderijen en een klokkenhersteller.
Nu laten we het woord aan papier-
restauratrice Ingrid Desmedt uit Sint-
Truiden. Als kunsthistorica heeft zij
zeven jaren bij de Provinciale Dienst
voor het Kunstpatrimonium gewerkt,
op het Truiens begijnhof. Regelmatig
restaureert zij papieren prenten voor
museum DE MINDERE en het minder-
broedersklooster.

Ingrid, wanneer ben je begonnen met papierrestauratie?

Rond 1995 wou ik mij uitleven in handwerk. Eerst dacht ik aan meubelrestauratie, maar daarvoor heb je kracht en vaak ook hulp nodig. Ik ben altijd met prenten bezig geweest, heb prentencollecties geïnventariseerd en heb geleidelijk een eigen prentencollectie verzameld.

Hoe begin je aan papierrestauratie?

Bij Syntra Tongeren, het vormingscentrum voor zelfstandigen, heb ik de basisopleiding papierrestauratie in 1999 afgerond. Nadien bleef ik mij bijscholen. Regelmatig komen wij met de oud-cursisten nog samen om ervaringen uit te wisselen en ons te specialiseren.

Vorig jaar heb ik in de staatsbibliotheek van München deelgenomen aan een cursus *East meets West* over de toepassing van Japanse papiertechnieken in het restaureren van westerse prenten. Japan heeft een zeer rijke papiertraditie, denk maar aan hun kamerschermen. Bij papierrestauratie gebruiken zij zeer natuurlijke technieken, erg geraffineerd zonder chemische producten. Die hebben zij niet nodig omdat het Japans papier altijd zeer zuiver en sterk is gebleven. Hier in het westen is vanaf 1850 papier met veel houtvezels gebruikt. Zo'n papier verzuurt en verzwakt snel. Scheikundige producten kunnen dan vaak een oplossing bieden. De combinatie van westerse en oosterse technieken biedt een brede waaier van mogelijkheden.

Wat was je moeilijkste restauratie-opdracht?

Zonder twijfel, de restauratie van de Serafijnse Palmboom uit het minderbroedersklooster van Sint-Truiden. De prent toont de stamboom van alle kloosterorden die uit de orde van Sint-Franciscus zijn voortgekomen. Het is een groot werk van 181 cm bij 145 cm en bestaat uit negen vellen papier.

Wat zijn belangrijke eigenschappen voor een papierrestaurateur?

Het is niet alleen een handigheid die je kan oefenen. Je moet geschoold zijn, blijven lezen en je kennis van scheikunde bijspijkeren. Bij papier-

restauratie is het allerbelangrijkste een grondige en langdurige voorbereiding. Je mag niet te snel beginnen. Eerst moet je de kwaliteit en de toestand van het papier en de beschadigingen kritisch onderzoeken. Zijn papier, inkten, kleuren bestand tegen de producten die je wil gebruiken? Welke lijm is het meest geschikt? Op welke wijze zal je scheuren herstellen of gaten invullen? Uiterst belangrijk is vooraf het gehele restauratieproces stap voor stap te overlopen. Al je instrumenten, lijmen en producten moeten binnen handbereik klaarliggen. De voorbereiding vraagt dus veel tijd en denkwerk, de uitvoering uiterste concentratie. Het is eenzaam werk, ja monnikenwerk met engelengeduld.

Papier is zeer delicaat en kwetsbaar, maar lomp papier, gemaakt van voden, kan eeuwen meegaan.

Papierrestauratie wordt niet alleen toegepast op kunstprenten zoals etsen, tekeningen of aquarellen, ook op oude landkaarten, affiches en prentkaarten, op menu's en etiketten van wijnflessen, diploma's en akten, papieren waaiers of parasols ...

Kerkfabrieken en erfgoedverenigingen die een kunstwerk willen laten restaureren, kunnen bij Erfgoed Haspengouw een projectsubsidie van maximum 2.000 euro aanvragen. Een onafhankelijke, externe jury beoordeelt alle projectaanvragen. Info:

erfgoedhaspengouw.be

GOEDE RAAD

Zelf inlijsten of laten inlijsten

- Voorzie de omlijsting steeds van een glas: papier is erg kwetsbaar.
- Om schimmels te vermijden: gebruik een passe-partout zodat er lucht is tussen het glas en de prent; gebruik een passe-partout en rugkarton van zuurvrij of gebufferd karton, zgn. museumkarton.
- Gebruik een PH-neutrale lijm bijvoorbeeld een Pritt-stick.
- Zet enkel de bovenkant van de prent vast.
- Kleef de prent nooit met de voorzijde tegen het passe-partout. Gebruik 'bretellekes': kleef op de achterzijde van de prent bovenaan twee strookjes papier die drie cm. uitsteken; kleef de uiteinden van die strookjes op het rugkarton.

Ophangen en onderhouden

- Vermijd direct zonlicht en vocht!
- Als een prentenkader in een kamer tegen een buitenmuur hangt, is er gevaar voor schimmelvorming. Zorg voor lucht-circulatie tussen die muur en de prent, bijvoorbeeld door op de achterzijde van het kader vier stukjes kurk te kleven.
- Ontstof de achterzijde van de omlijsting eens per jaar en controleer op schimmels.

Opbergen en bewaren

- Prenten worden best liggend bewaard. Tussen de prenten leg je een zuiver, onbedrukt blad papier, bij voorkeur zuurvrij of gebufferd. Vermijd plasticfolie.
- Bewaar een beschimmelde prent steeds apart.

Oude prenten weggooien of kopen?

- Gooi een oude, beschimmelde of beschadigde prent die voor jou waardevol is, niet te snel weg. Soms kunnen zulke erbarmelijke prenten toch goed gereinigd en hersteld worden. Vraag vrijblijvend advies aan een restaurateur.
- Bedenk voor je een prent met schimmel koopt dat het papier erg verzwakt kan zijn en schimmel best onmiddellijk behandeld wordt. Het kan je andere prenten aantasten.

Moelingen loopt in het reitje

De Vlaamse cramignon houdt stand op kermisdinsdag

De kermis in het kerkdorp Moelingen is springlevend dankzij een verjonging van de aloude feestvereniging De Stoet. Vier dagen is het feest met alle soorten muziek: een dagelijks bal, muzikale optochten, frühshoppen ... voor elk wat wils. Bovendien houdt een eeuwenoude kermistraditie hier stand: de cramignon.

'De optocht' op kermisdinsdag bestaat uit drie elementen: voorop een parade van Vlaamse en Limburgse vlaggen, gevolgd door de Harmonie Berggalm van het buurdorp Noorbeek. Deze Belgisch-Nederlandse harmonie speelt de cramignonwijsjes waarop de jeugd in het 'reitje' of een lange sliert danst.

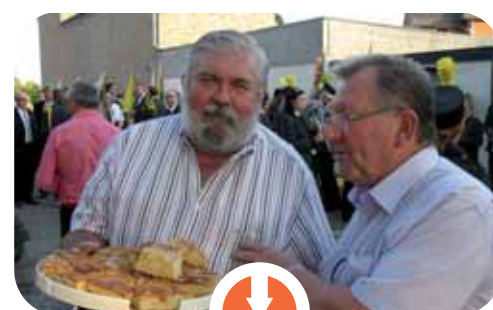

Het bloemmeisje blaast even uit. In de cramignon huppelt zij voorop en leidt de reidans slingerend doorheen en langsheen de vlaggenparade, de harmonie en soms ook het publiek. Meer dan een sportieve inspanning!

Circa tien jaar geleden zijn twee harmonies samengegaan: op kermiszondag trekken ze door Moelingen in het rode uniform van de Oude Harmonie Sint-Cecilia van 's-Gravenvoeren, op dinsdagavond met het groene uniform van de Harmonie Berggalm uit Noorbeek, een Nederlands buurdorp.

De Vlaamse optocht passeert de zaal 'Les amis reunis' en krijgt 'tegenwind'! Vroeger waren er twee optochten: de Vlaamse en de Waalse cramignon. Sinds een tiental jaren hebben de Walen geen dansers en geen fanfare meer, maar huren een bandje in dat bij de doortocht van de Vlaamse cramignon de pannen van het dak blaast. De Vlaamse optocht laat zich niet vermurven. Ook in omliggende Waalse en Nederlandse gemeenten waar de cramignon als traditie voortleeft, zijn er telkens twee concurrerende groepen.

De optocht duurt ruim drie uur: van 18 uur tot het donker is. Om even op adem te komen, zijn er onderweg drie stopplaatsen waar vlaggendragers, harmonie en dansers getrakteerd worden, hier door Jacques Deckers met bier en driekoningenkoek. Rechts op de foto Jean Duijsens, voorzitter van De Stoet en bestuurslid van Erfgoed Haspengouw. Door zijn enthousiasme en openheid kon hij vele jongeren actief in het feestcomité betrekken.

Word creatief erfgoedbemiddelaar

Erfgoed Haspengouw zoekt bijzondere vrijwilligers

Om ons cultureel erfgoed zo goed mogelijk over te dragen naar volgende generaties, investeert Erfgoed Haspengouw in duurzame manieren van erfgoedbemiddeling. Het opleidingstraject **word creatief erfgoedbemiddelaar** richt zich tot gemotiveerde vrijwilligers die ervoor zorgen dat het verleden van Haspengouw een toekomst heeft!

Wat?

Een **creatief erfgoedbemiddelaar** laat kinderen, jongeren of volwassenen op een speelse en kunstzinnige manier kennismaken met cultureel erfgoed. Daarbij ontmoeten **hedendaagse kunst en cultureel erfgoed** elkaar. Kijken, vragen, verwonderen en verwoorden staan in deze opleiding centraal. Zo ontdek je de schoonheid en het waardevolle karakter van erfgoed en kan je anderen hiermee laten kennismaken.

Creative erfgoedbemiddelaars kunnen als **bijzondere vrijwilligers aan de slag** in basis- en middelbare scholen, kleine en grote musea, heemkundige verenigingen, open kerken, dienstencentra en verzorgingstehuizen.

Wie?

De creatieve erfgoedbemiddelaar heeft een hart voor Haspengouw, een neus voor erfgoed, twee nieuwsgierige ogen en een open geest voor nog onbekende dingen.

Erfgoed Haspengouw mikt op een kleine groep van zes tot twaalf deelnemers die zich regelmatig een **volledige donderdag** kunnen vrijmaken. Hun achtergrond en interesses kunnen zeer uiteenlopend zijn: bijvoorbeeld heemkundigen, museumbegeleiders, amateurkunstenaars, fotoliefhebbers, oud-leerkrachten, mensen die graag omgaan met kinderen, jongeren of bijzondere doelgroepen.

Teamwerk!

Verwacht geen theoretische cursus over erfgoed of kunstgeschiedenis. De opleiding tot creatief erfgoedbemiddelaar focust op een actieve groepswerking, met verrassende opdrachten en ongeziene resultaten. Bedoeling is om zowel individueel als in team te opereren.

De opleiding tot creatief erfgoedbemiddelaar, die gebaseerd is op een combinatie van hedendaagse kunst en cultureel erfgoed, is **uniek in Vlaanderen**. Zorg dus dat je erbij bent!

Waar en wanneer?

Erfgoed Haspengouw kiest bewust voor een **intensieve maar langzame cursus**. De opleiding loopt van het najaar 2013 tot het voorjaar 2015 en bestaat uit vier reeksen van vier of vijf volledige donderdagen: één reeks per seizoen. Elke reeks wordt afgesloten met een toonmoment. De eerste vier sessies zijn gepland voor 7 en 21 november, 5 en 19 december. De tweede reeks loopt van einde februari tot einde mei. Deze samenscholing start met een **informatie- en kennismakingsavond** op donderdag 24 oktober 2013 in Tongeren.

Kunst zoekt erfgoed Erfgoed vindt kunst

Deelnamekosten?

Gezien het een opleiding is voor bijzondere vrijwilligers, is de deelname inclusief verzekering, documentatie en koffiepauzes gratis. Bij aanvang krijgen de deelnemers een reiskoffer '**boîte-en-valise (©Marcel Duchamp)**' met archieven, documentatie en rariteiten. Daarvoor wordt een waarborg van 25 euro gevraagd.

Heb je belangstelling of wens je meer informatie?

Neem dan contact op met Erfgoed Haspengouw. In een persoonlijk gesprek worden je verwachtingen en mogelijkheden besproken.

Abdij, Diesterstraat 1
3800 Sint-Truiden
011- 70 18 30
info@erfgoedhaspengouw.be

erfgoedhaspengouw.be

Partners

Erfgoed Haspengouw organiseert de opleiding **word creatief erfgoedbemiddelaar** in nauwe samenwerking met de **kunstbank/what>** een educatieve kunstenorganisatie gespecialiseerd in beeldende kunst, design en visuele cultuur.

Andere partners die dit pilootproject opvolgen zijn:
FARO, Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed en
PCCE, Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed.

wek ons verleden

**ERFgoed
HASPENGOUW**

Erfgoedcel Haspengouw
Abdij
Diesterstraat 1
3800 Sint-Truiden

011-70 18 30
info@erfgoedhaspengouw.be

erfgoedhaspengouw.be

Erfgoedkrant Haspengouw is een uitgave van projectvereniging Erfgoed Haspengouw, een intergemeentelijk samenwerkingsverband tussen Bilzen, Borgloon, Gingelom, Heers, Hoeselt, Nieuwerkerken, Riemst, Sint-Truiden, Tongeren en Voeren voor het cultureel erfgoed in Haspengouw.

De krant wordt gedrukt op 80.000 exemplaren en in deze gemeenten huis-aan-huis verspreid.

Teksten: Guy Plevoets, Stefanie Sfingopoulos - **Eindredeactie:** Lieve Opsteijn, Véronique Piret, Guy Plevoets - **Foto's:** archief Flor Hansen, archief Willy Ilsbroux, archief Monumenten en Landschappen Hasselt, Ingrid Desmedt, Katrien Houbey, huisarchief Hex en M. Segond, Guy Plevoets, Jonas Slegers, stadsarchief Tongeren, Lien Swinnen, VIOE - Kris Vandevorst - **Layout:** Smets & Ruppel - **Druk:** Moderna

V.O. ROGER CLERINX, VOORZITTER ERFgoed HASPENGOUW
CONTACTADRES: DIESTERSTRAAT 1, 3800 SINT-TRUIDEN - MAATSCHAPPELIJKE ZETEL: MAASTRICHTERSTRAAT 10, 3700 TONGEREN

Met steun van de
Vlaamse overheid